

Petar Puhmajer – Teodora Kučinac

Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za graditeljsko nasljeđe, Ilica 44, Zagreb

Pročelja Pavlinskog samostana u Lepoglavi

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 1. 11. 2007. – Prihvaćen 3. 2. 2008.

UDK: 726.7(497.5 Lepoglava)

Sažetak

Konzervatorska istraživanja pročelja lepoglavskog samostana, provedena 2007. godine, donijela su niz vrijednih podataka o izgradnji i izgledu samostanskih krila. Samostan je građen postupno između 1650. i 1673. godine. Degradiran za potrebe kaznionice i bombardiran u Drugom svjetskom ratu, samostan je doživio brojne preinake. Na temelju pronađenih arhivskih nacрта, te sondiranjem žbuke i boje, utvrđen je izvorni izgled samostanskih pročelja. Vanjska su pročelja imala izvorno velike prozore s kamenim okvirima i profiliranim nadstrešnicama, a

horizontalno su bila raščlanjena naizmjenično žbukanim i oslikanim trakama. Na dva je mjesta pronađena u žbuci urezana godina 1659., kojom je zabilježeno vrijeme žbukanja sjevernoga pročelja sjevernoga krila. Dvorišna su pročelja u prizemlju razvedena arkadama, a na katovima zidanim biforama sa žbukanom profilacijom i naslikanim sivim »stupićem« između dvaju otvora. Na južnom pročelju sjevernoga krila nalaze se tri polikromirana sunčana sata. Pročelja su izvorno bila obojana u svijetlosivu boju s bijelim ukrasnim detaljima.

Ključne riječi: *arhitektura, barok, 17. st., Lepoglava, Pavlini samostan, pročelja*

Sklop bivšeg Pavlinskog samostana u Lepoglavi ostavio je u nasljeđe kvalitetna djela arhitekture, slikarstva i kiparstva, naročito baroknog doba. Dugogodišnja obnova Lepoglave obuhvaćala je donedavno tek bivšu samostansku, a danas župnu crkvu, dok je zgrada samostana je sve do kraja 20. stoljeća bila u funkciji kaznionice, te je tako ostala izolirana od javnosti i mogućnosti konzervatorske zaštite. Prenamjena samostana omogućila je početak njegove obnove i istraživanja.¹

Prvi lepoglavski samostan sagrađen je u 15. stoljeću, ali je u 17. stoljeću porušen radi izgradnje novoga baroknog samostana. Iščitavanje povijesnih izvora pokazalo je da su samostanska krila građena postupno. Tek naknadno su im sagrađeni svodovi, a u 18. stoljeću u potpunosti je dovršena unutarnja oprema s oslikom i štukaturama. Samostanska pročelja neodvojiv su dio cjelokupnog arhitektonskog kompleksa, te ih stoga nije moguće proučavati zasebno. Povijesni izvori, naime, spominju izgradnju zgrada bez izričitih opisa pročelja (iznimka je opis pročelja crkve), ali svakako nude važne povijesne datacije koje potvrđuju osnovnu arhitektonsku koncepciju, kao i oblikovanje žbukanih i slikanih detalja karakterističnih za 17. stoljeće.

KRONOLOGIJA GRADNJE SAMOSTANA I MIJENE NA PROČELJIMA

Primarni povijesni izvori o Lepoglavi rad su nekolicine pavlinskih pisaca, koji su, bilježeći kronologiju samostana, djelomično opisali i tijek njegove gradnje.² Tako smo se tijekom ovih istraživanja poslužili primarnim povijesnim izvorima, te smo ih prisposobili rezultatima konzervatorskih istraživanja.

Stari gotički samostan

Pavlinski izvori govore da je samostan utemeljen oko 1400. godine, no točan datum nije poznat. Zaslužan za to bio je grof Herman II. Celjski, koji je podno brda Gorica podigao samostan i crkvu sv. Marije. Posveta crkve oko godine 1415. uzima se kao dovršetak gradnje samostanskoga sklopa.³ Prema zapisima, prvotni je samostan bio ograđen čvrstim zidom, koji je na uglovima imao okrugle kule.⁴ Osnovni tlocrtni raspored utvrđen je višekratnim arheološkim istraživanjima.⁵ Pretpostavlja se da je bio građen na cenobijalnoj osnovi,⁶ pri čemu su krila zatvarala unutrašnje dvorište. Južno položena crkva, sudeći

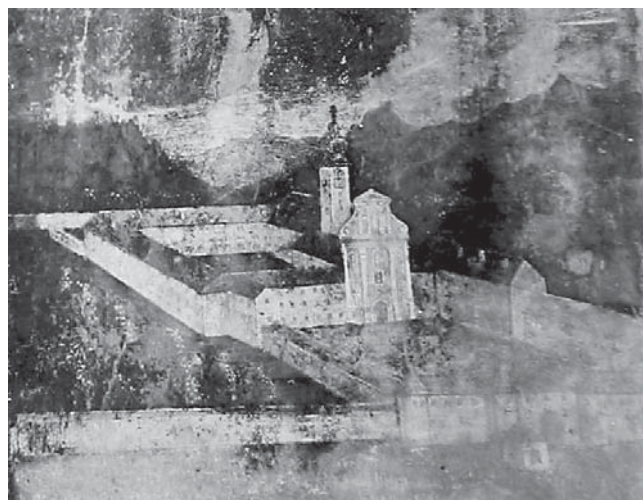
prema grbovima obitelji Celjski, potječe iz toga najranijeg vremena. U današnjem klausturu pronađeni su klesanci sa starog samostana, označeni klesarskim znakovima na način uobičajen oko 1400. godine. Oni ukazuju na utjecaje praškoga Parlerova kruga, karakteristične za doba Celjskih, te potvrđuju istovremenost gradnje crkve i samostana.⁷ Lepoglavski će samostan, šezdesetak godina kasnije, u doba Ivana Korvina, doživjeti svoju prvu obnovu.

Zna se da je gotički samostan bio jednokatan, no danas se ne može točno utvrditi njegov detaljan izgled u elevaciji. U stručnoj su literaturi iznesena dva prijedloga mogućeg izgleda, s obzirom na arheološke i konzervatorske nalaze, te opće analogije s drugim samostanima toga vremena.⁸ Zna se pouzdano da je pročelje crkve bilo uvučeno u odnosu na zapadnu liniju samostana, te da su dijelovi gotičkih struktura sačuvani u donjem dijelu zvonika i južnoga krila današnjeg samostana. Prema sačuvanim klesanim elementima u crkvi, napose svodnih rebara i prozora, koji su bojeni u tamnosivu boju s crvenim sljubnicama,⁹ možemo tek pretpostaviti da se slična koloristička shema nalazila i na pročeljima. Lepoglavski se samostan svojim prostornim i oblikovnim obilježjima uklapao u samostansku arhitekturu 15. stoljeća na tlu Hrvatske, ali je kao matični samostan hrvatskih pavlina vjerojatno anticipirao novosti u intenzivnoj izgradnji, kojima su ga slijedili drugi samostani.¹⁰

Izgradnja baroknog samostana

Četverokrilni sustav starog samostana poštovan je tijekom velike barokne obnove, do koje je došlo sredinom 17. stoljeća. Budući da su krila građena postupno, može se pretpostaviti da su stare gotičke strukture još djelomično bile u funkciji tijekom druge polovice stoljeća. U najranijim se zapisima navodi da grof Ivan Drašković, koji je 1647. godine postavljen za samostanskoga vikara, »nije štedio truda da ruševnu staru zgradu proširi i dovede u izgled kakvoga je dostojna i kakav danas vidimo«¹¹. U tome mu je pomogao i generalni vikar reda Martin Borković, naslijedivši ga na mjestu lepoglavskoga vikara. Temeljni kamen postavljen je 7. travnja 1650., i to za novu sakristiju na mjestu postojeće.¹² Gradnja je tako počela na južnom dijelu istočnoga krila samostana. Najvažniji zapis o tome ostavio je pavlinski kroničar Ivan Krištolovec, pa iz njegova djela navodimo nekoliko ključnih komentara o gradnji:

»Onuda kuda je brigom uzvišenoga hercega Ivaniša Korvina opkop okruživao cijeli stari samostan, tuda su postavljeni temelji za izgradnju novoga samostana. Godine dakle 1650, dana 7. travnja, kako piše u lepoglavskom Albumu, prethodno je održana svečana procesija, te je postavljen prvi ugaoni kamen. Ova je nova izgradnja napredovala prilično brzo, tako da je uskoro sagrađena i svodom natkrivena etaža namijenjena za podrum. No, uskoro su jedna za drugom nicala i ostale razine, sagrađene iznad podruma. Izgradnja je krenula s istočne strane, tako da je izlazeće sunce svakoga poticalo na rad. I nije trebalo čekati dugo, a već je iz zemlje izniknula nova zgrada na tri kata (etaže – op. a.)«¹³

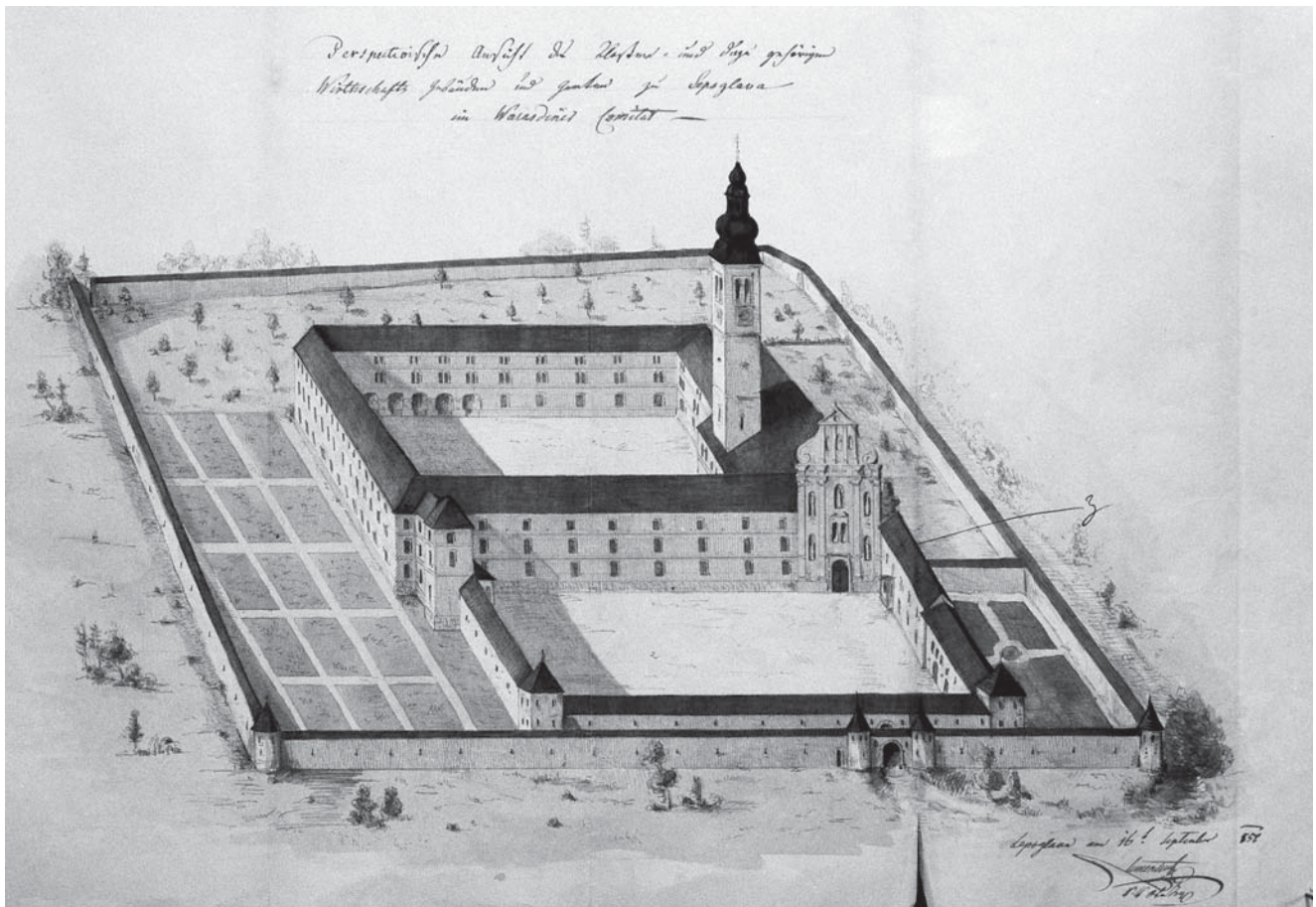

1 Lepoglavski samostan na zidnoj slici s portretom Hermana Celjskog u nekadašnjem ljetnom refektoriju, oko 1733. g. (Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

The monastery of Lepoglava on the wallpainting of Herman Celjski's portrait in the former summer refectory, ab. 1733 (Photographic Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

Borkovića je iduće godine zamijenio vikar Pavao Ivanović, koji je ubrzano nastavio gradnju.¹⁴ On je 1652. isposlovaio odluku kojom se samostanu daje desetogodišnji prihod iz kraljevskog poreza, a ti su se prinosi imali iskoristiti za gradnju samostana.¹⁵ Godine 1656. istočno je krilo u cijelosti dovršeno, te je otvoreno i useljeno 25. siječnja. O tome Krištolovec zapisuje: »Prvi kat te zgrade ima pravilne arhitektonske mjere, dok ih drugi, natkriven svodom, ima u manjoj mjeri, a treći, natkriven stropom, još manje. Premda su, naime, hodnici, bili ostavljeni dovoljno široki kako dolikuje, svod na drugom i strop na trećem katu napravljeni su nešto niži nego što nalaže arhitektonska proporcija, što bi stručnom oku moglo i zasmetati. No, budući da je posao već bio dovršen, cijela se građevina morala prilagoditi tom odstupanju. Unutrašnji je prostor te zgrade na najnižem katu bio podijeljen tako da je na prvom mjestu smještena sakristija, iza nje kapela Duha Svetoga, iza nje sobica za goste, pa iza nje stubište na gornje katove, te iza stubišta blagovaonica. Gornji su katovi podijeljeni u sobe za oce i braću. Tako je bilo prostorno riješeno istočno krilo novoga samostana.«¹⁶

Istovremeno s istočnim započeta je gradnja sjevernoga krila. Pavao Ivanović je zbog svojih zasluga uzdignut na najviši položaj u pavlinskom redu, pa je bio zauzet poslovima vezanim za cijeli red, te nije više mogao voditi izgradnju samostana.¹⁷ Na mjestu lepoglavskog vrhovnog priora zamijenio ga je 1658. godine Jakov Solary, već otprije poznat kao »revni poticatelj gradnje samostana«, koji je uz pomoć dobročinitelja 1663. dovršio sjevernoga krilo.¹⁸ Podatak utvrđen konzervatorskim istraživanjima da je na sjevernom pročelju ovoga krila na dva mjesta urezana godina 1659., kojom je zabilježeno vrijeme žbukanja pročelja, dodatno osvjetljava kronologiju radova. Kada je Solary otišao s dužnosti ili preminuo, zamijenila su ga trojica vikara, koji su oko 1673. dovršili treće, zapadno krilo samostana te cijeli objekt dali pokriti crjepovima.¹⁹

2 Perspektivni pogled na lepoglavski samostan 1851. g. (Fototeka Konzervatorskog odjela Zagreb)

Perspective view of the monastery in Lepoglava, 1851 (Photographic Collection in the Ministry of Culture's Conservation Department in Zagreb)

3 Klaustar Isusovačkog kolegija u Grazu
Cloister of the Jesuit college in Graz

Velika građevinska aktivnost tih godina obuhvatila je osim samostana, povećanje i barokizaciju stare gotičke crkve. Na crkvi su obnovljena pročelja oko 1640., što je zabilježeno godinom zapisanom na žbuci. Plohe su obojene u bijelu boju, a ukrasni su detalji naslikani sivom bojom. Čak i

kada je crkva 1663.–1676. produžena prema zapadu te dobila novo glavno pročelje (portal kojeg je u današnjem predvorju), njezina je vanjšina obrađena na jednak način. Tri kapele koje su postupno sagrađene uz južni zid crkve – kapela Žalosne Marije (1673.), kapela sv. Josipa (1702.) i kapela sv. Trojstva (1705.), zamišljene su kao koloristički kontrast, te su također dobile oslikana pročelja. Bile su obojene u sivu boju s bijelim uglovnim kvadrima, vodoravnim trakama i prozorskim obrubima.²⁰

U 18. je stoljeću bilo još dosta građevinskih radova na crkvi i samostanu,²¹ no, najistaknutiji je pothvat bila gradnja nove knjižnice i pročelja crkve, koju je poduzeo generalni vikar Ivan Krištolovec 1710.–1711. godine,²² ostavivši o tome zapis: »Godine 1711. ovome je samostanu dodana nova zgrada za knjižnicu. Ona se izdiže na onoj strani gdje se iz vanjskoga dvorišta pored ljetne blagovaonice ulazi u crkvu. Ta je zgrada načinjena od čvrstoga zida i građom je nekoliko stopa viša od zidova samostana. ... S vanjske je strane te knjižnice ozidano pročelje, koje se pruža prema vrhu krova što pokriva crkvu, a gleda na vanjsko dvorište. Lijepi kipovi, koje su od kamena izradili kipari, služe kao ukras umjetnički oblikovanom pročelju. Ti kipovi predstavljaju sljedeće slavne osobe: najniže su sveti, sv. Ambrozije i sv. Augustin. Nešto iznad njih su također

svetci, sv. Grgur Veliki i sv. Jeronim, a malo iznad njih po sredini Presveti Spasitelj. Nešto iznad tih kipova izvan zida se pruža krović kao zaštita od oborina, pokriven bijelim limom. Iznad toga krovića nalaze se malo manji kipovi, i to sv. Pavla prvoga pustinjaka, te Antuna pustinjaka, iznad kojih se nalazi kip Blažene Djevice Marije okrunjene zviždama. Na kraju, pod samim vrhom, koji je postavljen u otprilike trokutast oblik i prekriven bijelim limom, stoji kip Presvetoga Trojstva. I tako su na tom pročelju vještina kipara i majstora zidara te reljefi izvrsno doprinijeli njegovu prekrasnu sjaju.²³

Danas znamo ime kipara koji je klesao kipove jer se na poleđini Kristova kipa potpisao majstor Johann Vedl.²⁴ A štukature su morale biti rad vješta štukatera, možda autora onih štukatura izvedenih na svodu knjižnice.²⁵ Projekt crkvenoga pročelja i knjižnice svakako je autorski rad arhitekta koji je pročelnu površinu vješto prilagodio vrlo izduženoj formi postojeće gotičke crkve, podignuvši reprezentativno kulisno pročelje sa štukaturama, kipovima i kamenim detaljima – rješenje posve različito u koncepciji i ostvarenju od onoga na pročeljima samostana.

Usprkos kasnijim promjenama, lepoglavski je samostan s crkvom tada bio arhitektonski formiran i dovršen u obliku u kojem ga danas poznajemo. Četverokrillna prostorna organizacija s hodnikom rastvorenim velikim arkadama i biforama prema klaustru, te nizovima ćelija s malim prozorima na vanjskim pročeljima, klasično je rješenje za samostansku arhitekturu toga vremena. Pročelja na neki način odražavaju unutrašnjost zgrade jer je osim razdiobe etaža vijencima jasno vidljiva i znatnija visina prizemlja u odnosu na prvi i drugi kat (koju su zamijetili još i svjedoci gradnje), dok su prozori smanjeni proporcionalno visini etaže. Prizemlje je većinom bilo namijenjeno za boravak većeg broja ljudi, što je zahtijevalo veću prostornost, dok su na katovima bile male redovničke ćelije.

Prostorna i funkcionalna organizacija lepoglavskog samostana srodna je velikim redovničkim samostanima, tzv. »štiftovima« u Austriji i južnoj Njemačkoj. Na sličan je način i ondje jezgra samostana imala četverokutan tlocrt s tri krila i crkvom na četvrtoj strani, zatvarajući unutrašnje dvorište.²⁶ Ponekad su se na nju nadovezivala nova krila, iste ili različite visine, u više ili manje simetričnom odnosu, stvarajući nova dvorišta i duge nizove identičnih prozorskih osi. Začetak takva baroknog sustava širenja naslućuje se i u Lepoglavi, gdje je u drugoj polovici 17. stoljeća izgrađen niz manjih zgrada s vanjske strane samostana, zapadno od njegove četverokutne jezgre.²⁷ Ti su objekti većinom bili u gospodarskoj funkciji, te zatvarali još jedno unutrašnje (ulazno) dvorište, dok je čitav kompleks bio okružen visokim zidom s puškarnicama i kružnim kulama (sl. 1, sl. 2).²⁸

Središnje dvorište s klaustrom njegov je najintimniji prostor i upravo je tim pročeljima pridana velika pažnja u oblikovanju. Ono svojim arkadama u prizemlju i biforama na katu najviše podsjeća na klaustar Isusovačkoga kolegija u Gracu (sl. 3). Djelo arhitekta Vinzenza de Verde, dovršeno oko 1572. godine,²⁹ više je nego očit arhitektonski uzor, iako

je nastalo osamdesetak godina ranije. Stilske sličnosti sa samostanima austrijskih krajeva mogu se osobito povezati s utjecajima Graca kao emitivne sredine. Gradački su majstori bili jako aktivni u izgradnji Varaždina u 16. i 17. stoljeću, pa su tako sudjelovali na svim najvažnijim projektima u tom gradu, poput izgradnje Staroga grada, Isusovačkog i Franjevačkog samostana. No, ishodište arhitektonskog tipa za lepoglavski se samostan veže uz pokrajinu Vorarlberg i djela graditelja iz obitelji Beer, čiji se izravni utjecaji, a možda i angažman, naslućuju i u Lepoglavi.³⁰

Preuređenje samostana za potrebe kaznionice i razaranje u Drugom svjetskom ratu

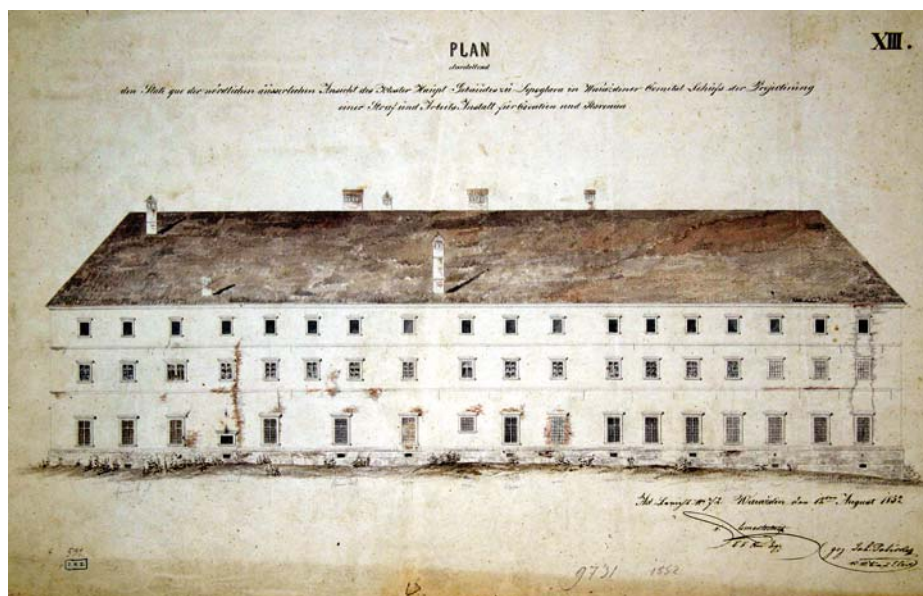
Ukinuće pavlinskog reda 1786. imat će dugoročno goleme posljedice na lepoglavski samostan i njegovo nasljeđe. Crkva je odvojena od samostana i proglašena središtem župe. U prvoj polovici 19. stoljeća samostan je sjedište Čazmanskoga kaptola,³¹ što je prošlo bez većih graditeljskih zahvata. Kada je sredinom stoljeća prenamijenjen u državnu kaznionicu, započelo je novo značajno, ali nikako povoljno razdoblje njegove pregradnje. Oko 1850. nastale su tri skupine projektnih nacrti, koje su radili inženjeri Zemaljske građevne uprave u Zagrebu i Varaždinu.³² Približno istovremene, tri serije prikazuju različite tlocrtne promjene, ne uvijek izvedene u detaljima. Vjerojatno je kaznionička uprava svakih nekoliko godina planirala nove manje pregradnje. Među nacrtima se dokumentarnom i likovnom kvalitetom naročito ističu nacrti pročelja, koji prikazuju izgled samostanskih krila sačuvan iz baroknoga doba. Prva serija nacrti nije točno datirana, ali je vjerojatno napravljena oko 1850. godine, te ne sadrži nacрте pročelja, ili oni nisu sačuvani. Drugu seriju izradio je inženjer Franz Struppi 1851. godine, koji je, među ostalim, narisao zapadno pročelje istočnoga krila s presjecima, te glavno pročelje s crkvom (sl. 4). Treću seriju potpisuje inženjer Johann Polivka 1852. godine, te se čini da upravo ona označava začetak radikalne transformacije unutrašnjosti samostana. Istodobno, Polivka prikazuje pročelja u postojećem stanju, i to: vanjsko i dvorišno pročelje sjevernoga krila (sl. 5 i sl. 6), vanjsko pročelje istočnoga krila (sl. 7), te dvorišno pročelje zapadnoga krila (sl. 8).

Ti su nacrti prvorazredan povijesni izvor, jer su pročelja, naročito vanjska, nakon toga radikalno izmijenjena. Zbog pregradnje unutrašnjosti smanjeni su formati prozora za potrebe zatvorskih ćelija. To je imalo za posljedicu uklanjanje postojećih kamenih okvira i nadstrešnica iz 17. stoljeća. Srušen je i velik zahodski blok s latrinom uz zapadno pročelje, koji se uzdizao poput pravokutne kule i na slikovit način doprinosio ambijentu ulaznog dvorišta, a vidi se na njegovim najranijim prikazima iz vremena oko 1733. godine (vidi sl. 1). Polivka je projektirao i zatvorsku kapelu na vanjskoj strani istočnoga krila, koja je trebala dobiti novo reprezentativno pročelje prema klaustru. Projekt je predviđao troosni rizalit zaključen stepenastim zabatom s preslicom na vrhu (sl. 9), no iz nekog razloga nikad nije izveden. Na toj je strani probijen novi glavni ulaz u samostan. Oko 1860. godine sa zapadne je strane

4 Vanjsko (zapadno) pročelje zapadnog krila, nacrt Franza Struppija iz 1851. g. (planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

West façade of the west wing. Plan by Franz Struppi, 1851 (Plan Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

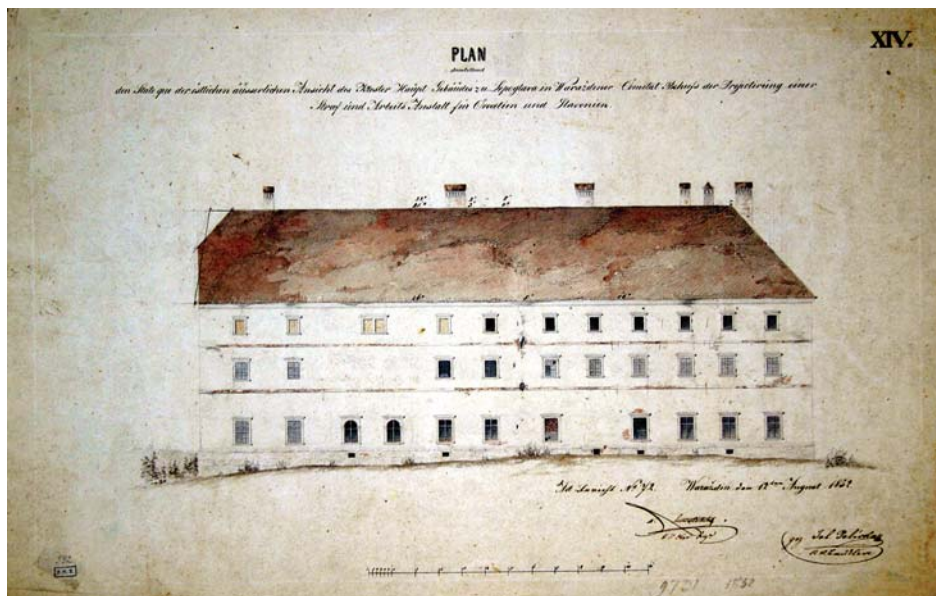

5 Vanjsko (sjeverno) pročelje sjevernog krila, nacrt Johanna Polivke iz 1852. godine (Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

North façade of the north wing, plan by Johann Polivka, 1852 (Plan Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

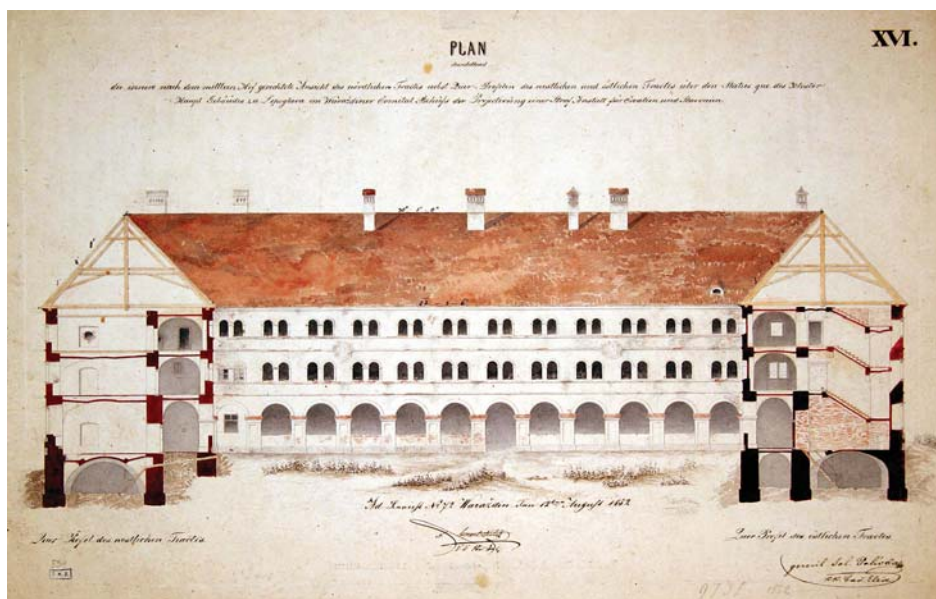
središnjeg četverokutnog objekta započela gradnja novog dijela kaznionice. Podignuta su dva velika trokatna krila u historicističkom stilu.³³ Nakon toga došlo je do adaptacije postojećih i izgradnje mnogih drugih zgrada oko bivšeg samostana.

Konačnu je degradaciju samostan doživio u teškom razaranju krajem Drugog svjetskog rata. Porušeno je krovništvo samostana i crkve, a zapadno je krilo razoreno do razine prizemlja (sl. 10). Nakon rata ono je nanovo izgrađeno s drukčijim prostornim rasporedom, pri čemu su prvi i

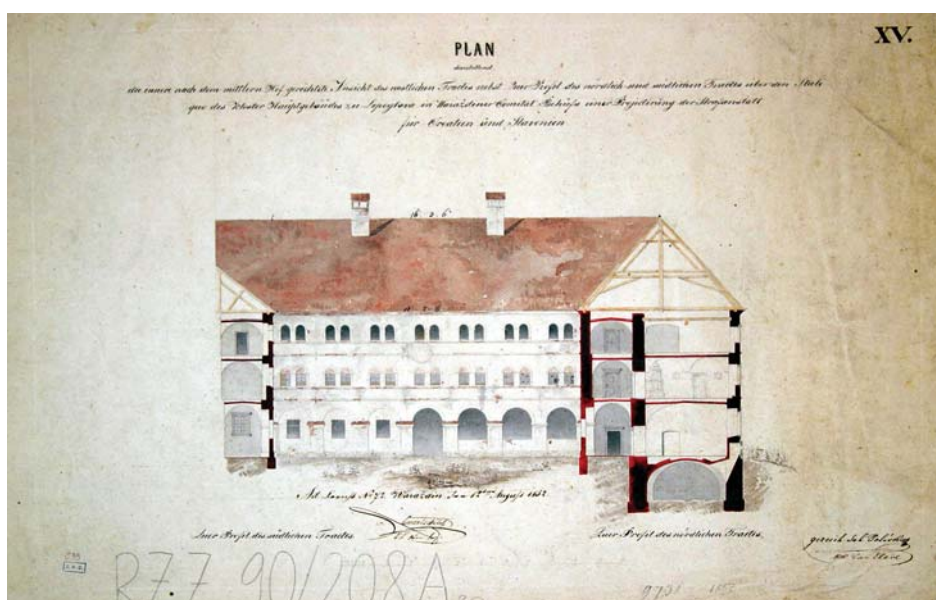
6 Vajnsko (istočno) pročelje istočnog krila, nacrt Johanna Polivke iz 1852. g. (Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

East façade of the east wing. Plan by Johann Polivka, 1852 (Plan Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

7 Dvorišno (južno) pročelje sjevernog krila, nacrt Johanna Polivke iz 1852. g. (Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

South façade of the north wing, plan by Johann Polivka, 1852 (Plan Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

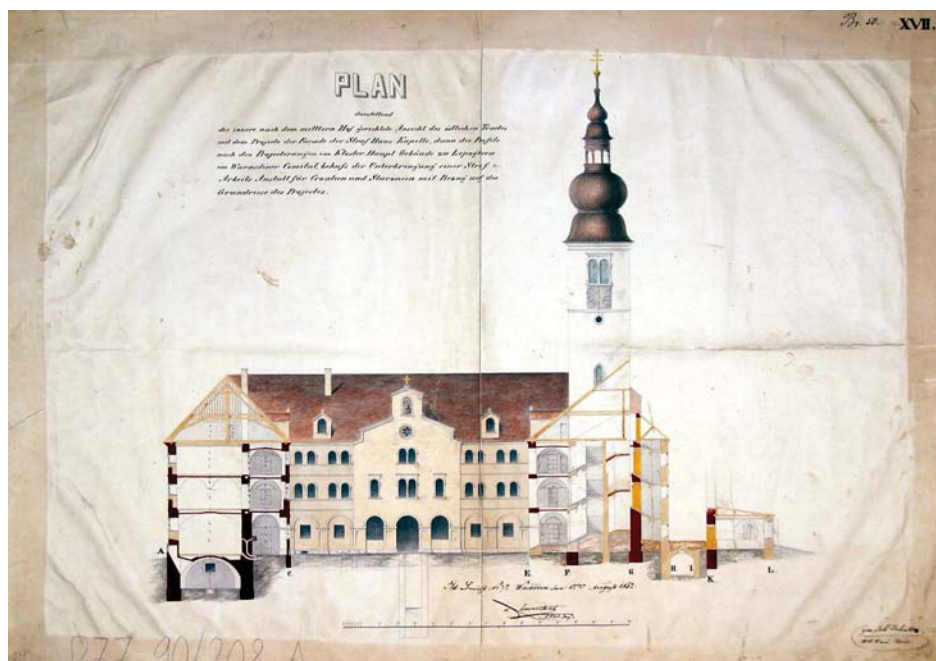

8 Dvorišno (zapadno) pročelje istočnog krila, nacrt Johanna Polivke iz 1852. g. (Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

West façade of the east wing, plan by Johann Polivka, 1852 (Plan Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

9 Nerealizirani projekt izgradnje pročelja zatvorske kapele, nacrt Johanna Polivke iz 1852. g. (Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

Design for the prison chapel façade, by Johann Polivka, 1852 (Plan Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

10 Bombardiranje u Drugom svjetskom ratu, razrušeno zapadno krilo (Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, Zagreb)

The west wing destroyed in the bombardment in World War II. (Photographic Collection in the Administration for the Protection of Cultural Heritage, Zagreb)

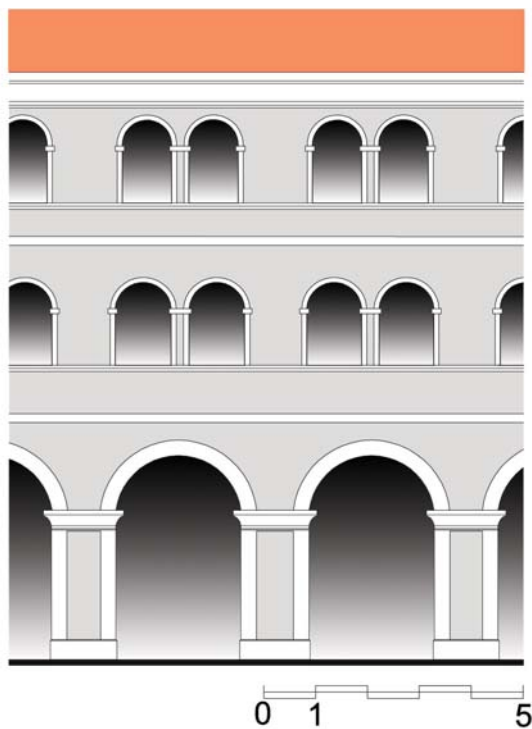
drugi kat spojeni u jednu etažu kako bi se dobila velika polivalentna dvorana. To se odrazilo i na pročeljima, pa je dvorišno dobilo velike izdužene prozore na obje gornje etaže, zadržavši tek osnu podjelu, dok su na vanjskom zazidani svi otvori katova, potpuno dokinuvši nekadašnje barokno rješenje. Samostan je dočekao kraj stoljeća u funkciji najveće državne kaznionice, pa su se tek recentnom prenamjenom otvorile mogućnosti istraživanja i sustavnog sagledavanja njegova graditeljskog razvoja.³⁴

SAMOSTANSKA PROČELJA U SVJETLU KONZERVATORSKIH ISTRAŽIVANJA

Temelj konzervatorskih istraživanja bili su povijesni nacrti samostana. Sondiranjem se pokušalo utvrditi u kojoj mjeri oni predočuju izvorno stanje, te do kakvih je sve promjena došlo od vremena izgradnje, preko vremena nastanka nacrtu, pa do danas. Osim plastičke obrade, sondiranjem je ispitano i izvorno obojenje zidnih površina s oslikanim elementima.

11 Pogled na sjeveroistočni dio dvorišta, stanje 2003. g. (foto: T. Klobučar)
 Northeast part of the courtyard, 2003

12 Dvorišno (južno) pročelje sjevernog krila, detalj, idealna rekonstrukcija (Nijanse boja u naravi drukčije su od prikaza na nacrtu)
 North wing – south façade, ideal reconstruction (The tones of colors in reality differ from the ones printed on the plan)

13 Naslikani »stupić« između bifora na dvorišnom pročelju sjevernog krila (foto: P. Puhmajer)
 The painted »column« between the two bays of window, south façade of the north wing

Dvorišna pročelja

Dvorišna su pročelja ravna, bezrizalitna, jedino se južno krilo pravokutno lomi isticanjem svojega južnog dijela u prostor dvorišta. To je posljedica smještaja zvonika na toj strani samostanskoga kompleksa. Sama oblikovna koncepcija pročelne površine na svim je dvorišnim pročeljima bila identična. Danas je iznimka zapadno krilo, koje je potpuno izmijenjeno nakon Drugoga svjetskog rata, pa se u povijesnoj kompoziciji doživljava kao snažna interpolacija.

Barokna su pročelja vertikalno podijeljena na osi (sl. 11 i sl. 13). Horizontalno su raščlanjena nizovima otvora razdijeljenih međukatnim vijencima, te zaključena konkavno upuštenim vijencem ispod strehe krovišta. Prizemlje je razvedeno polukružno zaključenim arkadama, koje nose zidani stupci s ukladama duž tijela i kapitelima u žbuci. Kapiteli su izvedeni poput traka profiliranog ehina i konkavno uleknutog abaka. Na njima se uzdižu polukružni lukovi, čija je čeona strana izvučena kao žbukani profil iz plohe zida. Arkade su naknadno (18./19. stoljeće) bile zazidane, prvo do visine parapeta, a kasnije i cijelom visinom.³⁵

Na prvom i drugom katu nizovi su bifora položeni na parapetni vijenac s konkavno upuštenom profilacijom. Na drugom je katu takav vijenac izostao, ali na njegovo postojanje upućuje Polivkin nacrt iz 1852. godine (vidi sl. 6). Detalji bifora (klupčice, okviri, profilacije) izvedeni su u žbuci. Svaka se bifora sastoji od dva polukružno zaključena otvora objedinjena zajedničkom žbukanom profilacijom, izvorno obojenoj bijelom bojom. Profilacija se proteže

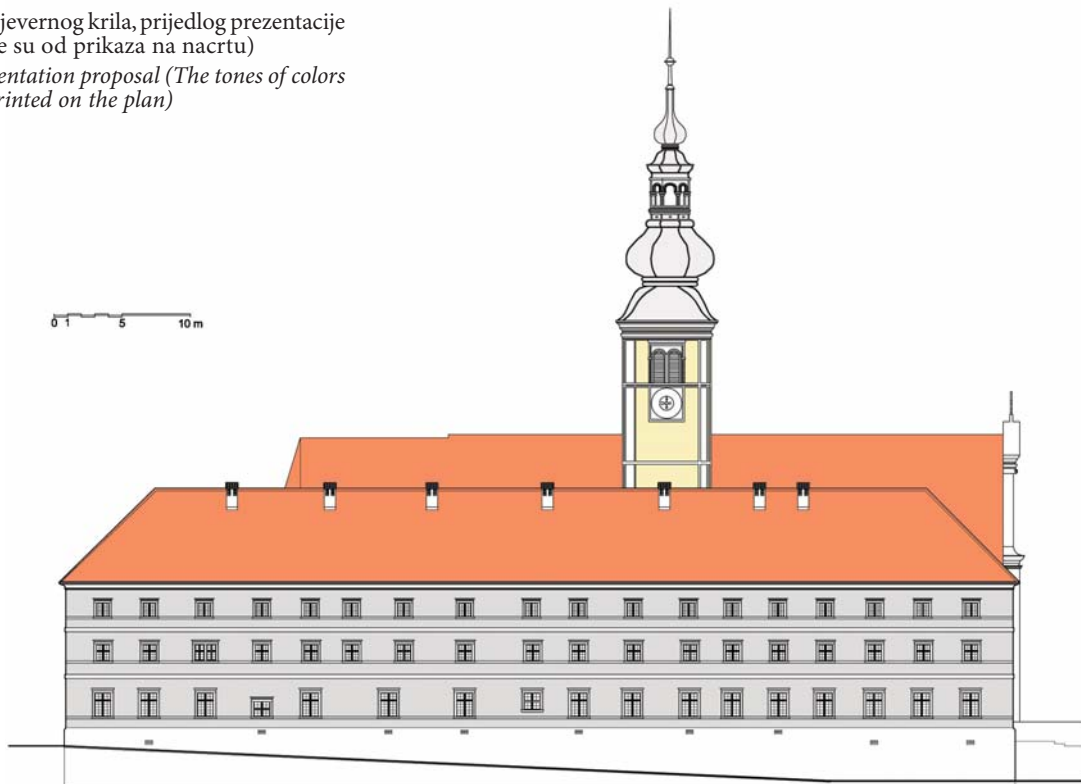
14 Pogled na samostan sa sjeveroistoka, stanje 2004. godine (foto: V. Barac).

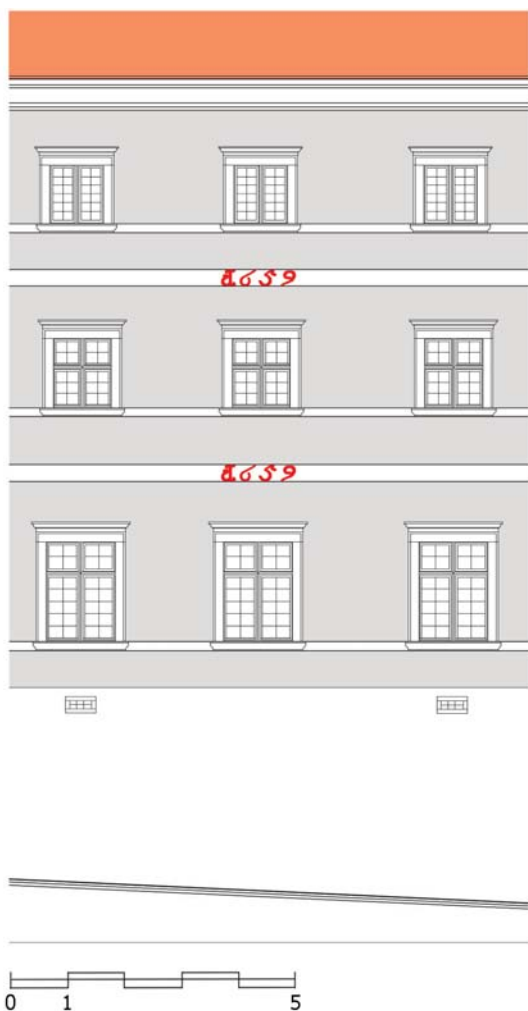
Northeast view of the monastery, 2004

od parapetnog vijenca preko oba lučna zaključka, te ima naglašene kapitelne istake. Profilacija izostaje između dvaju otvora, ali se kolorističkom obradom svijetlosivo obojenog polja s bijelim obodom s lijeve i desne strane, stvara iluzija naslikanog stupića, koji tako vizualno razdjeljuje dva otvora bifore (sl. 12 i sl. 13).

15 Vanjsko (sjeverno) pročelje sjevernog krila, prijedlog prezentacije (Nijanse boja u naravi drukčije su od prikaza na nacrtu)

North wing – north façade, presentation proposal (The tones of colors in reality differ from the ones printed on the plan)

16 Vanjsko (sjeverno) pročelje sjevernog krila, detalj, prijedlog prezentacije (Nijanse boja u naravi drukčije su od prikaza na nacrtu)

North wing – north façade, detail, presentation proposal (The tones of colors in reality differ from the ones printed on the plan)

Vanjska pročelja

Vanjska su pročelja u cijelosti izgubila nekadašnji izvorni izgled promjenom formata prozora (sl. 14), zamjenom njihovih kamenih okvira i probijanjem novih ulaza. Iz-

vornu situaciju prikazuju arhivski nacrti iz 1851. i 1852. godine (vidi sl. 4, 5, 7), a potvrdila su i konzervatorska istraživanja.

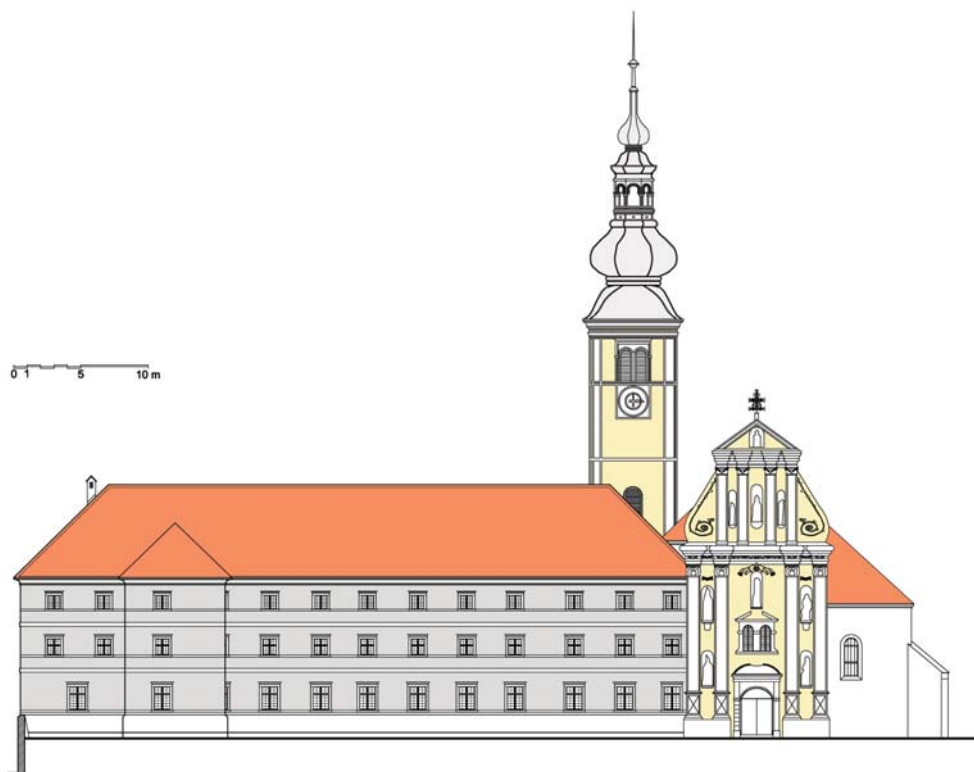
Podrumska etaža sastojala se od kamenog sokla, sa središnjom žbukanom zonom, na kojoj su podrmski prozori, te je bila zaključena kamenim vijencem skošene gornje plohe. Prizemlje je bilo raščlanjeno nizom velikih pravokutnih prozora čiji su formati približno odgovarali današnjima.³⁶ Okviri su imali istaknut vanjski rub, profilirane klupčice i ravne nadstrešnice sa zaobljenim suženjem profila prema dolje. Etaže su razdijeljene snažno istaknutim vijencima pravokutnog presjeka. Istraživanjima je utvrđeno postojanje u žbuci urezanih, bijelo oslikanih traka, koje su kontinuirale na svakoj etaži u visini prozorskih parapeta, a svako je pročelje zaključeno višestruko profiliranim završnim vijencem.

Vanjsko pročelje sjevernoga krila (sl. 15) s osamnaest osi, podrmskom zonom i tri etaže, najveće je samostansko pročelje. Nizovi jednolikih prozora iznimno su na dva mjesta u prizemlju prekinuti manjim prozorima, vjerojatno iz funkcionalnih razloga. Iako kraći, oba su ta prozora svojom kamenom profilacijom poštovala izgled drugih prozora prizemne etaže. Na prvom i drugom katu prozori su bili jednaki onima u prizemlju, ali manjih dimenzija. Iznimka je treća os s lijeva (s istoka), gdje je izveden dvostruki prozor radi dodatnog osvjetljenja unutrašnjega hodnika, što je uobičajeno rješenje u baroknim samostanima.³⁷ U šestoj osi zdesna (sa zapada) na dva je mjesta na trakama koje razdvajaju prizemlje i prvi kat, te prvi i drugi kat, pronađena urezana godina 1659., obojena crvenosmeđom bojom. Njome je zabilježeno vrijeme žbukanja toga pročelja (sl. 16 i sl. 17).

Vanjsko je pročelje istočnoga krila dvanaesteroosno, riješeno na identičan način (vidi sl. 7), i izvorno bez kolnog ulaza. Ondje se javljaju neki karakteristični otvori, poput polukružno zaključenih prozora u 3. i 4. osi s lijeva (s juga), kojima je bila osvijetljena nekadašnja samostanska kapela Sv. Duha. U 8. se osi izvorno nalazio prozor zimskog refektorija, koji je zazidan kada je refektorij ukrašen štukaturama. Štukature se, naime, nalaze s unutarnje strane na njegovu zazidu. U 3. i 4. osi prvoga kata Polivka zazidava otvore, ali su i ovdje izvorno bili prozori. Dvostruki je prozor na drugom katu bio oblikovno identičan onome

17 Urezana godina 1659. na vijencu između prvog i drugog kata
The date 1659 cut into the plaster on the horizontal strip between the 1st and 2nd floors

18 Vanjsko (zapadno) pročelje zapadnog krila, idealna rekonstrukcija (Nijanse boja u naravi drukčije su od prikaza na nacrtu)

West wing – west façade, ideal reconstruction (The tones of colors in reality differ from the ones printed on the plan)

na prvom katu vanjskog pročelja sjevernoga krila. Ovdje on nema funkciju osvjetljavanja završetka hodnika, nego ukazuje na reprezentativnost prostorije, vjerojatno ćelije nekog uglednika.³⁸

Vanjsko je pročelje zapadnoga krila, teško stradavši u Drugom svjetskom ratu, degradirano u cijelosti dokidanjem prozora gornjih katova. Izvorna situacija sačuvana je na nacrtu Franza Struppia iz 1851. godine (vidi sl. 4) i na još nekim prikazima iz toga vremena (vidi sl. 2). Četrnaesteroosno pročelje uz koje se s juga prislanja pročelje crkve imalo je nizove prozora kao ostala vanjska pročelja (sl. 18). U trećoj se osi slijeva (sa sjevera) nastavlja kratak dvokatni dvotravejni hodnik, koji je vodio u pravokutni blok, poput kule, gdje su izvorno bili smješteni zahodi s latrinom. Na nj se nadovezivao prizemni, danas porušeni dio samostana, što se nastavljao prema zapadu. Izvorni i jedini ulaz u samostan, kako se zaključuje na osnovi istraživanja, bio je iz predvorja crkve.³⁹

Stolarija

Prozorska je stolarija tijekom vremena višekratno mijenjana, pa Polivkini nacrti prikazuju čitav niz različito oblikovanih prozora. Na unutrašnjim se pročeljima čini da bifore nisu izvorno bile ostakljene.⁴⁰ Argument za tu pretpostavku nude

spomenuti Polivkini nacrti iz 1852. godine (vidi sl. 6 i sl. 8), gdje se vidi da one tek mjestimično imaju ostakljenje. Na dvorišnom pročelju zapadnoga krila ostakljene su samo na prvom katu, dok je na dvorišnom pročelju sjevernoga krila ostakljena samo jedna bifora. Veća je vjerojatnost da su bifore s vremenom postupno ostakljene kako su dijelovi hodnika pretvarani u zatvoreni prostor nego da su sve nekoć ostakljene bifore izgubile sva svoja prozorska krila.

Stolarija na vanjskim pročeljima, sudeći prema nekolicini prozora što se vide na nacrtima, bila je tipično barokna. Prozorska su krila imala kvadratno rasterizirane šprljke, vjerojatno drvene, ali je također moguće da se radilo o staklenim oknima u olovnoj mreži. Dodajmo tome da su prozori prizemlja i podruma na vanjskim pročeljima imali kovane rešetke, u prizemlju slične današnjima, ali sa šipkama u rasteru kvadratnih polja.

Koloristička obrada i oslik na pročeljima

Koloristička obrada vanjskih pročelja bila je riješena na sljedeći način: osnovna zidna površina obojena je svijetlosivom bojom, dok su detalji (sokl, razdjelni vijenci i naslikane parapetne trake svih triju etaža, te zaključni vijenac) bili obojeni bijelom bojom. Dvorišna su pročelja imala istu dvobojnu kombinaciju. U svijetlosivoj su boji, uz

osnovnu površinu, bili naslikani i »stupići« između bifora, uklade stupaca te polja između lukova u prizemlju. Istodobno su ukrasni detalji (prozorske profilacije, međukatni vijenci, profilacije stupaca u prizemlju) bili obojeni bijelo. Koloristički tretman pročelja svijetlosive i bijele boje bio je vrlo sličan onomu na pročeljima kapela nadograđenih na južni zid crkve na prijelazu 17. u 18. stoljeće.

Na južnom pročelju sjevernoga krila sačuvana su tri na žbuci naslikana sunčana sata. Najstarijem satu iz 17. stoljeća, koji se nalazi po prilici na sredini pročelja, očuvano je tek 30% površine, ali se jasno raspoznaju karakteristični zodijački znakovi. Druga dva mogu se datirati u 18. stoljeće, a smještena su simetrično, jedan između 3. i 4. osi sa zapada, te istih osi s istoka, u zoni između prvoga i drugoga kata. Potonja dva sata bila su identična ili vrlo slična,⁴¹ oba kruškolike forme. Središnje polje, na kojem su pronađeni tragovi plave i bijele boje,⁴² uokvireno je višestruko povijenom crvenom vrpcom,⁴³ koja s donje strane ima brojčanik s crno naslikanim rimskim brojevima (IX, X, XI, XII, I, II, III, IIII). Ista traka s gornje strane nosi crno naslikan latinski natpis (raspoznatljiv je tek dio riječi 'singVL'), očito kronogram.⁴⁴

Zaključak

Pročelja lepoglavskog samostana arhitektonski su komponirana kombinacijom kamenih, žbukanih i slikanih detalja. Prvi dojam standardnog rješenja kamenih prozora i žbukanih vijenaca ipak dobiva na značenju pažljivijim uvidom u tehničke karakteristike. Odnos kamenih i žbukanih dijelova prvo se otkriva u izvedbi podruma, tj. sokla na vanjskim pročeljima. Na soklu se u nekoliko razina izmjenjuju vodoravne zone od kamena i one ožbukane, zidane u opeci. Razlika između kamenih i žbukanih dijelova vjerojatno nije bila naočigled vidljiva jer su površine bile kolorirane. Superponiranje materijala različite gustoće može se protumačiti pokušajem sprječavanja uspona kapilarne vlage, problematičnog aspekta sve povijesne arhitekture. No, »igra« materijalima na lepoglavskim pročeljima događa se i na katovima, ondje, doduše, iz vizualnih i estetskih razloga. Uvođenjem oslikanih traka ostvaruje se vodoravna raščlamba, u kojoj su razdjelni vijenci između etaža istaknuti u žbuci, a parapetni vijenci na svakoj etaži naslikani. Bojenjem svih vijenaca bijelom bojom, kako bi se istakli od osnovne svijetlosive površine, ostvarena je vizualna igra plasticiteta i ravnine, u kojoj tek sunčeva sjena otkriva koji su elementi doista istaknuti, a koji proizvode takav efekt.

Na dvorišnim pročeljima, iako su svi vodoravni elementi žbukani, sličan je učinak dobiven na biforama. Otvori svake bifore uokvireni su zajedničkom žbukanom profilacijom, te ispod lučnih zaključaka imaju istaknute kapitelne zone. Tako bočni žbukani doprozornici imaju male jednostavne kapitule. No, između dvaju otvora izostaje žbukani profil, te se zid boji bijelom bojom, a po sredini oslikava siva okomita traka koja oponaša stupić. Bijele zone imaju ulogu bočne profilacije otvora, a središnja siva predočuje naslikani

»stupić«, koji ima svoj žbukani kapitel. Kolorističkom je obradom stvoren efekt bifore, čija su dva otvora razdijeljena središnjim »stupićem«.

Slikani detalji i siva boja pročelja karakteristični su za 17. stoljeće u arhitekturi kontinentalne Hrvatske. Svijetlosiva se boja dobivala agregatom pepela koji se miješao u vapno, pa se prema želji svjetliji ton mogao dobiti ovisno o manjoj količini pigmenta.⁴⁵ Mnoge su kuće, dvorci i crkve bili obojeni u sivo-bijeloj ili bijelo-sivoj kombinaciji.⁴⁶ Lepoglavska je crkva u obnovi 1640. godine bila obojena u bijelo, dok su joj detalji bili sive boje. Kada su joj na prijelazu u 18. stoljeće nadograđene bočne kapele, sve tri kapele dobile su zajednički pročelni plašt kojemu je osnova bila siva boja, a naslikani detalji bijeli.⁴⁷ Svijetlosivi nalič na samostanu bio je vrlo sličan onomu izvedenom na kapelama crkve.

Godine 1711., kada je sagrađeno svijetložuto pročelje lepoglavske crkve,⁴⁸ samostan je, po svemu sudeći, zadržao svijetlosiva pročelja.⁴⁹ Godinu dana kasnije obnovljen je i povišen zvonik (1712.), koji je dobio, kao i crkva, svijetložutu boju s bijelim detaljima. Izvori spominju da je zvonik natkriven lukovičastom kapom od »bijeloga lima«.⁵⁰ To bi značilo da je bila riječ o cinčanom limu, koji je srebrnkaste metalne boje (za razliku od uobičajenog bakrenog lima, koji je crvenkaste boje, ali poprima zelenu patinu). Uzimajući u obzir i tzv. »petu fasadu«, tj. krovove, zaključujemo da su pročelja lepoglavskog kompleksa tijekom stoljeća svakako bila polikromna.

I dok se svijetlosivo-bijela samostanska pročelja koloritom uklapaju u opće tendencije boje u arhitekturi 17. stoljeća, velebno svijetložuto pročelje crkve s početka 18. stoljeća možda je najraniji primjer takva obojenja na tlu kontinentalne Hrvatske. Lepoglavski samostan, kao najveći hrvatski barokni samostan, u arhitektonskom je pogledu značio velik korak u razvoju barokne arhitekture na našem području, te se može pretpostaviti da su građevine koje su oponašale njegove oblike ujedno ponavljale i slično obojenje.⁵¹ Izvorni kolorit na pročeljima, koji se može utvrditi jedino konzervatorskim istraživanjima, neizmerno je važan segment jer je, baš kao kameni i žbukani detalji, dio graditeljeve autorske koncepcije i specifičan odraz regije i vremena u kojem je nastao.

Osnovna premisa obnove lepoglavskog samostana rekonstrukcija je njegova izgleda iz 17. stoljeća. Konzervatorska su istraživanja bila umnogome olakšana pronalaskom povijesnih nacrti, koji će, osim u obnovi prostorne organizacije i volumena zgrade,⁵² poslužiti kao referentni primjer za rekonstrukciju zidanih i žbukanih detalja. U obnovi je važno maksimalno sačuvati ostatke izvorne žbuke iz 17. stoljeća, od koje je sačuvano oko 30%, ali ipak dostatno za rekonstrukciju velike većine oblikovnih elemenata. Rekonstrukcija boje i oslika zaseban je konzervatorski problem, koji se, s obzirom na starost žbuke i boje, mora tretirati kao zahvat na zidnom slikarstvu. Osobito stoga jer je osnovna koncepcija lepoglavskih pročelja utemeljena upravo na odnosu boja na plohi i istacima pročelne površine.

Bilješke

- 1
Godine 2003. na sjevernom su krilu Samostana započeti konzervatorski istražni radovi i obnova u organizaciji Hrvatskog restauratorskog zavoda. Istraživanja 2007. godine obuhvatila su pročelja Lepoglavskog samostana, a sastojala su se od povijesnih (arhivskih) istraživanja, sondiranja žbukanih i bojenih površina te laboratorijskih ispitivanja žbuka i naliča. Na temelju rezultata iznesen je prijedlog obnove i prezentacije. Članak predstavlja prerađeni i nadopunjeni dio elaborata: TEODORA KUČINAC, PETAR PUHMAJER, Lepoglava. Pavlini samostan. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja pročelja, elaborat, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007. U sondiranju su sudjelovali Bojan Braun, dipl. restaurator, Duško Čikara, dipl. pov. umj., i Anđelko Pedišić, prof. lik. kult. Laboratorijska ispitivanja žbuka i naliča obavili su djelatnici Prirodoslovnog laboratorija Hrvatskog restauratorskog zavoda: Domagoj Mudronja, prof. geologije, Mirjana Jelinčić, dipl. ing. kem. tehnologije, i Marija Bošnjak, dipl. ing. kemije. Nacrte je za potrebe elaborata obradio Marino Dujmović, stud. arh.
- 2
Najraniji zapisi potječu od Andrije Eggerera, koji je 1663. prvi objavio najvažnije povijesne događaje, te sam svjedočio izgradnji baroknoga samostana. Njegovi su zapisi upotpunjeni kronologijom koju je napisao Nikola Bengner u 18. stoljeću. Najiscrpnije podatke, međutim, donosi Ivan Krištolovec, poznat i kao inicijator gradnje nove lepoglavske knjižnice i crkvenoga pročelja. Iako je Kamilo Dočkal u svom neobjavljenom rukopisu detaljno obradio sve dostupne izvore, u kojima je opisao i gradnju samostana, tijekom naših istraživanja ponovno je bilo potrebno posegnuti za primarnim povijesnim izvorima. Izvorni tekstovi na latinskom jeziku, doduše, ne pružaju uvijek točne podatke o tome što se dogodilo, ali ipak nude neposredan uvid u riječi suvremenika, te svakom istraživaču specijaliziranom za pojedini segment lepoglavske povijesti otvaraju nove spoznaje.
- 3
KAMILO DOČKAL, Povijest pavlinskog samostana bl. Djevice Marije u Lepoglavi, rukopis, Arhiv HAZU, sign. XVI – 29 (1953.), fotokopija u Hrvatskom restauratorskom zavodu, I. dio, sv. A, 17–18.
- 4
KAMILO DOČKAL (bilj. 3), I. dio, sv. A, prema IVAN KRIŠTOLOVEC, Descriptio synoptica Monasteriorum ordinis S. Pauli primi Eremiae in Illyrico, u: *Liber memorabilium parochiae Lepoglavensis ab Anno 1401 usque 1789*, Arhiv HAZU, 9.
- 5
Prva arheološka istraživanja radila je češka institucija SUPRPMO 1972.–1974. godine. Potom je Zdenko Balog obavljao istraživanja 1991. i 1993. godine, koja su objavljena u više radova. Posljednja su istraživanja rađena u organizaciji Hrvatskog restauratorskog zavoda, pod vodstvom Tajane Pleše. – TAJANA PLEŠE, Arheološka istraživanja u dvorištu bivšeg pavlinskog samostana u Lepoglavi, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 38 (2005.).
- 6
TAJANA PLEŠE (bilj. 5), 64.
- 7
ZORISLAV HORVAT, Gotička arhitektura pavlinskog samostana u Lepoglavi, u: *Kaj. Graditeljsko nasljeđe (Lepoglava III)*, 5 (1982.), 10–11 i 27.
- 8
Na shemi koju je izradio Z. Horvat zapadno se krilo definira kao dvostruki volumen, kojemu je sjeverni dio jače istaknut prema zapadu. – ZORISLAV HORVAT (bilj. 7), 20, 23. No, najnovije su spoznaje ukazale na to da zasad nije moguće definirati obode njegova zapadnog pročelja. – TAJANA PLEŠE (bilj. 5), 86–87. Jednostavna shema upućuje na veću istinitost u interpretaciji mogućeg izgleda nego što bi to nudio jače detaljiziran prikaz, kakav donosi Zdenko Balog. Aksonometriju pretpostavljene »idealne« rekonstrukcije Balog radi s mnogo arhitektonskih detalja koje nije moguće znanstveno potvrditi, ali su zanimljiv doprinos u sagledavanju općih karakteristika mogućeg izgleda staroga gotičkog pročelja. – ZDENKO BALOG, Arheološka istraživanja u Lepoglavi 1990/91, u: *Lepoglavski zbornik 1995* (1996.) i ZDENKO BALOG, Klaustar pavlinskog samostana u Lepoglavi, *Peristil*, 39 (1997.), 87.
- 9
DRAGO MILETIĆ, Konzervatorsko-restauratorska istraživanja i radovi u unutrašnjosti lađe crkve sv. Marije u Lepoglavi 1990/91., u: *Lepoglavski zbornik 1994*, (1995.), 122–123 i 130–131.
- 10
ZORISLAV HORVAT (bilj. 7), 32.
- 11
ANDREAS EGGERER, *Fragmen panis corvi proto-eremitici seu Reliquiae annalium eremi-coenobiticorum ordinis Fratrum eremitarum sancti Pauli Primi Eremitae, Viennae, 1663.*, 353.
- 12
Sakristija se nalazila uz svetište crkve, u istočnom samostanskom krilu. – NICOLAUS BENGER, *Synopsis historico-chronologica monasterii Lepoglavensis ordinis S. Pauli primi eremite provinciae Croatico-Slavonicae*, rukopis, sign. II–a–22, anno 1650.: »Per Vicarium Ivanovich erigi Capit nova structura Monasterij Lepoglav. primus lapis pro nova sacristia posintus die 7. Aprili sin loco actualis sacristia... E. a. 2ta vice in Generale electus est P. Martin Borkovich, sed post anu resignavit.«
- 13
IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 118. Prijevod s latinskog: Šime Demo.
- 14
NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1650.
- 15
NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1652.: »Alias etia favore D. Com. Nicolai Zriny Regnor Illyrico Pro Regy obtinuit Conv. Lepogl. quod eidem Dica Regia a Jobagionibus solvenda per decenius cassa sit, applicanda novae Coenobii fabricae.«
- 16
IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 118. Prijevod s latinskog: Šime Demo.
- 17
IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 118.
- 18
NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1663.: »A. Eodem sota-gente P. Vicario Solary surrexit in notabili Perfectione nova Lepoglavensis Monastery fabrica, erecto tractu Septentrionali, item Orientali, quem P. Ivanovich eduxerat Concamerationibus formato. Idem P. Vicarius renovavit Ecclesiam, et Aram majorem que hodie stat apposuit. Porro tractus Occidentalis Monastery erectus est circa anno 1673. Ecclesia vero protensa est a dan.

1672, addita illi ea parte, qua nunc Choro deservit V. infra a dan 1672.« Solary je također u istočnom krilu dao podignuti svodove. To znači da su hodnici i prostorije toga krila dotad bili privremeno nadstropljeni. Isti će slučaj biti i s drugim krilima, gdje će etažama postupno tijekom desetljeća biti izgrađeni svodovi. – NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1663.

19

Zaslužni su bili vikari Nikola Klančec, Nikola Nagy i osobito generalni vikar Ivan Kery. – IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 118. i NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1663. Krištolovac nam donosi još neke podatke o samostanu: »Kako su se pak ta tri samostanska krila protezala u dužinu i širinu, tako je ispod njih načinjen podzemni podrum sa svodom. A kroz cijeli podrum prolazi kanal koji odvodi vodu koja se skuplja u temeljima i slijeva se u nj. S lijeve i desne strane toga podruma nalaze se bačve s vinom. U donjem dijelu samostana (prizemlju – op. a.) nalaze se i dvije velike blagovaonice: jedna ljetna, koja je okrenuta prema zalazećem suncu, druga zimska, koja je okrenuta prema istoku i sjeveru. Obje su ukrašene lijepim svodom i raznovrsnim freskama i slikama. Iz svake blagovaonice, koja u sebi ima sve nužne potrepštine, može se prikladnim stubištem sići u podrum, a uz njih stoje i izdvojene kuhinje u kojima se priprema hrana za oće, goste, te za samostansku služinčad.« Vidi: IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 118. Prijevod s latinskog: Šime Demo.

20

SILVIJE NOVAK, Pročelja crkve sv. Marije u Lepoglavi, u: *Lepoglavski zbornik 1992* (1993.), 148–151.

21

U unutrašnjosti se tridesetih i četrdesetih godina u nekim dijelovima zidaju svodovi, napose u sjevernom i istočnom krilu. Oni očigledno do toga vremena nisu postojali, što znači da su i ti prostori dotad privremeno bili natkriti stropovima. Godine 1734. istočno je krilo dobilo novi krov, a u kolovozu 1735. godine i sjeverno krilo. – NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1729., anno 1733., anno 1734., anno 1735. i anno 1747.

22

NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1710. i anno 1711.

23

IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 118. Prijevod s latinskog: Šime Demo.

24

Na poleđini kipa piše: IOHANES VEDL FECIT 1711. – SILVIJE NOVAK (bilj. 20), 156.

25

Antonio Giuseppe Quadrio radio je štukature u Kapeli sv. Trojstva u crkvi, ali se one od onih u knjižnici dosta razlikuju, pa zasad nije moguće potvrditi njegovo autorstvo. – SILVIJE NOVAK (bilj. 20), 156.

26

IVO LENTIĆ, Pavlinski samostan i crkva sv. Marije u doba baroka, u: *Kaj. Graditeljsko nasljeđe (Lepoglava III)*, 5 (1982.), 58–59.

27

Prizemne su zgrade sagrađene sedamdesetih godina 17. stoljeća. – NICOLAUS BENGER (bilj. 12), anno 1675.

28

U samostanskim dvorištima bile su uređene šetnice i vrtovi. Od spomenutih zgrada gotovo nijedna nije sačuvana. Izuzetak je gostinjac, gdje je danas Župni ured.

29

ROCHUS KOHLBACH, Steirische Baumeister, Graz, 1961., 77 i tabla 66. Kada je dvorišnim pročeljima gradačkoga kolegija 1865.–1870. na južnoj strani dodan zabat s preslicom, plohe su vjerojatno prežbukane. Guste profilacije oštih bridova, kao i današnje jarko ružičasto obojenje govore u prilog tome da žbuka potječe iz 19. ili 20. stoljeća. – WILTRAUD RESCH, ur., *Österreichische Kunsttopographie*. Band LIII: Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes, Graz, 1997., 68–70.

30

IVO LENTIĆ (bilj. 26), 56–58 i 63.

31

Liber memorabilium parochiae Lepoglavensis ab Anno 1401 usque 1789, Arhiv HAZU, 50–51. Umjesto povratka dobara u Čazmi, koja su izvorno pripadala Čazmanskomu kaptolu, a trenutno su bila u funkciji pogranične vojne uprave, država se odlučila na kompenzaciju tako što je Kaptolu dodijeljena Lepoglava.

32

Johann Polivka radio je Građevnoj upravi u Zagrebu, gdje se 1850.–1851. spominje kao vještbenik i pomoćnik, a 1857. kao inženjer pomoćnik. Franz Struppi djelatnik je iste Uprave, Odjela u Varaždinu, a spominje se 1850.–1851. kao inženjer asistent II. klase, te ponovo 1857.–1858. kao inženjer asistent. – BRANKO VUJASINOVIĆ, Pregled povijesti građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918., u: *Građevni godišnjak*, 2003./2004. (2004.), 381–385.

33

Historicistička krila porušena su bombardiranjem u Drugom svjetskom ratu. Ona su se nalazila na mjestu nekadašnjih prizemnih samostanskih gospodarskih zgrada.

34

Tek 1999. samostan je vraćen u okrilje Crkve, koja je ondje inicirala veliku obnovu kako bi se u nj smjestio Pastoralni centar Lepoglava. Istražni radovi radi obnove započeli su 2003. godine pod vodstvom akademika Vladimira Markovića. Opisani su u izvještaju: Pavlinski samostan u Lepoglavi, Izvješće o konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima u sjevernom i dijelu istočnoga krila te prijedlog smjernica za njihovu obnovu, elaborat, sv. I i II, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2004.

35

Pri zazidavanju izveden je kameni sokl u visini baza stupaca, a na krajnjim dvjema osima s desne (južne) strane na soklu su otvoreni podrumski prozori. Podrum je u to vrijeme proširen, pa su na dvorišnoj strani probijena dva prozora. Niše tih podrumskih prozora izvedene su u dubini parapeta arkada u prizemlju.

36

Za potrebe kaznionice zamijenjeni su svi kameni okviri vanjskih pročelja i ugrađene su im nove kovane rešetke.

37

Podrumski ulaz probijen je u 19. stoljeću.

38

Južno je pročelje istočnoga krila smješteno istočno od svetišta crkve, te je zaključeno zabatom s krovijem građenim na »lastavicu«. Danas je raščlanjeno tek s nekoliko prozora, od kojih nijedan nije izvoran ni u formatu ni u oblikovanju. Tlocrti svih triju serija arhivskih nacrti iz 1850.–1852. pružaju uvid u izvornu situaciju.

39

Tlocrt samostana iz župske spomenice prikazuje jedan jedini ulaz iz predvorja crkve, no tlocrt se datira u drugu četvrtinu

19. stoljeća. – LJERKA PERČI, Likovni prikazi u Spomenicama župe Lepoglava, u: *Lepoglavski zbornik 1993* (1994.), 183. i *Liber memorabilium parochiae Lepoglavensis ab Anno 1401 usque 1789*, Arhiv HAZU, 6.

40

Isto je zaključeno i u elaboratu istraživanja u unutrašnjosti samostana. – VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 34), 23.

41

Naime, desni, odnosno istočni sat znatno je bolje sačuvan nego onaj na lijevoj (zapadnoj) strani, na kojem je sačuvanost pigmenta takva da se jedva raspoznaje osnovna forma. Osobito je teško razlučiv gornji dio obaju satova. Na sredini oba trag je sidrenja kazaljke od kovanog željeza.

42

I dok je bijela boja po sastavu obično vapno, plavi je pigment smalta – kalijevo silikatno staklo obojeno plavim kobaltovim oksidom. Smalta se inače upotrebljavala u bojenju stakla, porculana i fajanse. – DOMAGOJ MUDRONJA, Izvješće o analizi slikanih slojeva, u: *Lepoglava. Pavlinski samostan. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja pročelja*, elaborat, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.

43

Crvena boja dobivena je od željeznog oksida. – DOMAGOJ MUDRONJA (bilj. 42).

44

Budući da se oba sata nalaze na vlastitoj žbukanoj podlozi, različitoj od žbuke ostatka zidnoga plašta, koja nosi najstariji svjetlosivi nalič, nije moguće utvrditi pripadaju li ti satovi istom vremenu kao i naslikani »stupići« ili su nastali nešto kasnije (18. stoljeće). Na arhivskim nacrtima zapadnoga pročelja istočnoga krila također se vidi jedan naslikani element, u središnjoj osi između prvoga i drugoga kata. Po svemu sudeći, to je mogao biti još jedan sunčani sat, kakva slika ili natpis.

45

U Lepoglavi se svjetlosiva boja dobila dodavanjem male količine organske crne boje u kalcijev karbonat. – DOMAGOJ MUDRONJA (bilj. 42).

46

Sivu osnovu s bijelim detaljima imala su pročelja Isusovačke crkve u Varaždinu (1653.), dvorac Miljana u barem dvije faze (1603. i 1690.), kurija Dolanski u Vinici (1667.), kurija Tome Kovačevića u Zagrebu (1710.), kuća u Ćirilometodskoj 5 u Zagrebu (1. faza), Uršulinski samostan u Varaždinu (1714.–1719.),

Franjevačka crkva u Osijeku, te dvorci u Popovcu i Velikom Bukovcu u ranim svojim fazama. – SILVIJE NOVAK (bilj. 20), 152. i SILVIJE NOVAK – MARIJA MIRKOVIĆ, Dvorac Miljana, Zagreb (1992.), 54–55.

47

Istraživači tih pročelja navode da se ovdje nije radilo o sivom naliču, nego o sivo pigmentiranoj žbuci, no takva u obnovi nije izvedena. – SILVIJE NOVAK (bilj. 20), 151–153. Istraživači su također uočili negdje na pročeljima samostana sivu pigmentiranu žbuku umjesto sivog naliča, no naša istraživanja nisu utvrdila takvu obradu.

48

SILVIJE NOVAK (bilj. 20), 156.

49

Ona su neko vrijeme nakon toga pojačana intenzivnijom nijansom sive. Čak su u 19. stoljeću, kada su zazidane dvorišne arkade, pročelja samostana bila obojena u tamnosivu boju.

50

IVAN KRIŠTOLOVEC (bilj. 4), 117: »...Copula provisiva, alba lamina tecta fuit.«

51

Vjerojatno je žuto pročelje pavlinske crkve Sv. Petar u Šumi, koje je restaurirao Restauratorski zavod Hrvatske, obnovljeno prema izvornom koloritu. – Skupina autora, *Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske 1966–1986*, Zagreb, 1986., 97. U stručnoj je literaturi poznat tip pavlinskog pročelja koji ima podjelu pilastrima i zabat obrubljen volutama. Prvenac je te skupine pročelje lepoglavske crkve. Osim njega, slično su riješena pročelja pavlinskih crkava u Sv. Petru u Šumi, Remetama i Križevcima, te simplificirana varijanta na Franjevačkoj crkvi u Našicama. – IVO LENTIĆ (bilj. 26), 58. i ANĐELA HORVAT, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 31.

52

Na dvorišnim je pročeljima tako predloženo odzidanje svih arkada u prizemlju (na sjevernom su odzidane tijekom 2006. godine), te potpuna restitucija gornjih katova zapadnoga krila. Na vanjskom se pročelju toga krila, u 3. osi slijeva (sa sjevera), razmatralo vraćanje pravokutne kule nekadašnjega zahodskog bloka s latrinom, na način kako je prikazuju Struppijev i Polivkini nacrti, ali njezina rekonstrukcija nije predložena u konzervatorskom elaboratu. U budućnosti je svakako treba obuhvatiti imajući na umu buduće okolnosti eventualne izgradnje srušenih prizemnih samostanskih objekata, koji su se nastavljali prema zapadu.

Summary

Petar Puhmajer – Teodora Kučinac

The Façades of the Pauline Monastery in Lepoglava

The conservation research of the façades of the former Pauline monastery in Lepoglava, undertaken by the Croatian Conservation Institute in 2007, revealed new information on the construction and the original appearance of the monastery wings. The monastery was built in stages between 1650 to 1673. The east wing was built first, between 1650 to 1656. Then, the construction went on in the north and south wings from 1656 to 1663. Finally, the year of 1673 saw the completion of the west wing. Since the mid-19th century, the monastery has been used as a state prison, during which time its original baroque structures have been degraded and partly destroyed. During the World War II, the monastery was bombed and then rebuilt without regard for its architectural and historic values. Recently, a series of architectural designs from the mid-19th century was discovered in Zagreb, showing the original baroque appearance of the façades. Originally, the monastery's outer façades had horizontal strips made alternately in plaster

and painted in color, as well as windows with stone frames and straight pediments. On the north façade of the north wing, the builders have inscribed the year 1659 by cutting it into the plaster, thereby designating the date of the façade plastering. The courtyard (cloister) façades had open arcades on the ground floor, and rows of two-bay windows on the 1st and 2nd floors. All architectural elements had plastered decorations, and the windows had small, painted columns in between the two bays. Two sun clocks, polychromed in red, black and blue color, are preserved on the south façade of the north wing. Three original coloring of the façade was done in light-grey color, while decorative parts were painted white. This type of coloring was typical of the 17th-century façades in the mainland Croatia.

Key words: architecture, Baroque, 17th Century, Lepoglava, Pauline Monastery, façades